

Språk-, läs- och skrivutvecklare

– en resurs för ökad kvalitet i undervisning

Beställningsuppgifter:

Fritzes kundservice

106 47 Stockholm

Telefon: 08-690 95 76

Telefax: 08-690 95 50

E-post: skolverket@fritzes.se

Beställningsnr: 13:1355

ISBN: 978-91-7559-066-0

Illustrationer: Tobias Flygar

Grafisk produktion: Typisk Form designbyrå

Upplaga: 3 000

Tryck: TMG Tabergs AB, november 2013

Förord

Allt fler kommuner och fristående skolor ser effekten på barns och elevers språk-, läs- och skrivutveckling när man låter en ämnes- och processkunnig språk-, läs- och skrivutvecklare¹ leda arbetet. Språkets betydelse för lärande kan inte nog betonas och en språk-, läs- och skrivutvecklare kan vara en viktig resurs i att främja alla barns och elevers språk- och kunskapsutveckling i både förskolan, grundskolan och gymnasieskolan.

Det här stödmaterialet är framtaget av Nationellt centrum för språk-, läs- och skrivutveckling (NCS) i Skolverket. Materialet vänder sig till huvudmannens representant, skolchef eller motsvarande², blivande och redan verksamma språk-, läs- och skrivutvecklare samt rektorer och förskolechefer. Materialet ger praktiska råd till de skolchefer som planerar att upprätta eller förnya en uppdragsbeskrivning för en språk-, läs- och skrivutvecklare – med syfte att förstärka och tydliggöra språk-, läs- och skrivutvecklarens roll i verksamheten. Rektorer och förskolechefer kan ha motsvarande nytta av dessa råd i det systematiska kvalitetsarbetet, t ex när särskilt ansvariga utses i verksamheten.

Intervjuerna i materialet har gjorts av Marianne Hühne von Seth. Ett stort tack till er som ställt upp i dessa intervjuer. Ett stort tack också till de kommunala språk-, läs- och skrivutvecklarna Lisa Adamson, Ann-Christin Forsberg, Malin Granström, Camilla Kallenberg, Erica Lövgren, Ann Löwbeer, Birgitta Melin, Maud Nilzén och Toura Hägnesten, som haft synpunkter under arbetets gång. Materialet är skrivet av Inger Tinglev och Erica Jonvallen.

Vi hoppas att materialet kan ge ny kraft till samarbetet mellan huvudmän, rektorer, förskolechefer och språk-, läs- och skrivutvecklare och att det bidrar till att utveckla en undervisning som främjar alla barns och elevers språkliga och kommunikativa utveckling.

Erik Nilsson
Avdelningschef
Skolverket

Erica Jonvallen
Föreståndare
Nationellt centrum för språk-, läs- och skrivutveckling,
Skolverket

-
1. I detta material används beteckningen språk-, läs- och skrivutvecklare för den person som har huvudmannens uppdrag att arbeta med utveckling av språk-, läs- och skrivutvecklande undervisning. I praktiken, och i detta materials intervjuer, används även andra beteckningar som t ex ämnesutvecklare i svenska, språkutvecklare etc.
  2. I materialet används begreppet skolchefer för samtliga befattningshavare på samma nivå.

Innehåll

8 Språk-, läs- och skrivutvecklaren – en resurs i kvalitetsarbetet

- 9 Bygg upp kompetensen
- 10 Följa upp
- 12 Analysera
- 13 Planera och genomföra
- 14 Utvärdera och följa upp

18 Förutsättningar för språk-, läs- och skrivutvecklarens arbete

- 18 Läroplanerna
- 20 Tydligt uppdrag ger skillnad

27 Vilket ytterligare stöd kan språk-, läs- och skrivutvecklaren få?

- 28 NCS ger stöd och inspiration
- 28 Länk till forskningen
- 28 Läs mer

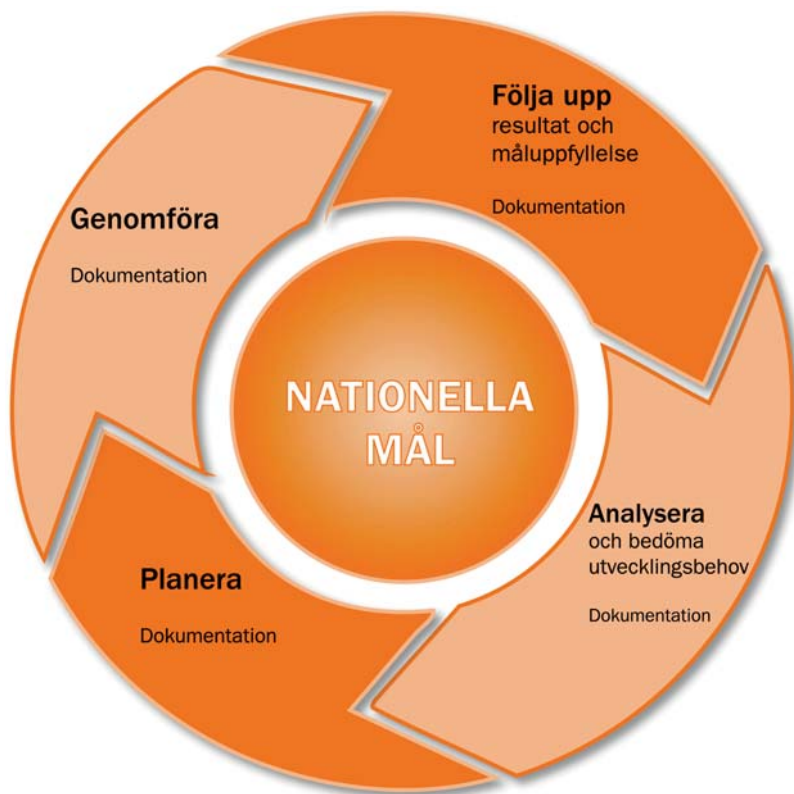
Språk-, läs- och skrivutvecklaren – en resurs i kvalitetsarbetet

Det är varje huvudmans³ skyldighet att systematiskt och kontinuerligt planera, följa upp och utveckla utbildningen. På den enskilda skolan ligger samma ansvar på rektorn och på förskolan på förskolechefen. En språk-, läs- och skrivutvecklare kan bidra till att öka kompetensen bland personalen och skapa förutsättningar för att kvalitetsarbetet ska bli effektivt och systematiskt.

Innan en eller flera språk-, läs- och skrivutvecklare utses behöver visioner, mål och behov formuleras och definieras. Hur behöver undervisningen och verksamheterna utvecklas utifrån ett språk-, läs- och skrivutvecklingsperspektiv? Lika viktigt är att planera för hur språk-, läs- och skrivutvecklaren kan användas på bästa sätt och utforma uppdraget efter det.

3. Kommuner, landsting, staten eller enskilda kan vara huvudmän inom skolväsendet. Detta framgår av 2 kap. 2–7 §§ skollagen.

Det ständiga arbetet med att utveckla verksamhetens kvalitet är en cyklisk process som innehåller olika faser. Utgångspunkten för kvalitetsarbetet är att de nationella målen uppfylls. För att kunna se om det har skett en utveckling behöver de olika faserna i kvalitetsarbetet dokumenteras. De olika faserna länkar i varandra och varje fas kräver i sig en analys. Systematiken innebär att se helheten och att varje fas är beroende av den förra och påverkar den senare.

Läs mer i Skolverket allmänna råd *Systematiskt kvalitetsarbete – för skolväsendet* (2012).

Bygg upp kompetensen

Det behövs kompetens för att planera, följa upp och utveckla undervisningsprocesser, barns utveckling och elevernas måluppfyllelse. Personalen behöver därför både kunskap om hur intimt språk och lärande hänger samman och om hur barns och elevers kunskapsutveckling påverkas av förskolans och skolans eget sociala och språkliga sammanhang. Dessutom krävs kunskaper om de enskilda barnens och elevernas bakgrund, tidigare erfarenheter, språk och kunskaper. Personalen måste få tid och stöd för att tillsammans analysera vad som fungerar bra eller mindre bra i undervisningen och i verksamheten.

Skolchefen ansvarar för att förutsättningarna och kompetensen finns för att kvalitetsarbetet kring språk-, läs- och skrivutveckling ska bli systematiskt, effektivt och långsiktigt. Ett sätt att se till att arbetet inte blir beroende av enskilda personer kan

vara att utse en eller flera språk-, läs- och skrivutvecklare som får ett övergripande ansvar för arbetet i kommunen eller i en utbildningskoncern. De kan då kontinuerligt träffa skolansvariga personer och skapa möjlighet till diskussioner och erfarenhetsutbyte. Det spridda ansvaret kan vara en förutsättning för långsiktighet samtidigt som man säkrar både bred och specifik kompetens. Systematiken kan ytterligare stärkas om man utser personer med särskilt ansvar för språk-, läs- och skrivutvecklingen på varje skola eller förskola.

Språk-, läs- och skrivutvecklaren kan i sitt uppdrag få uppgiften att följa upp, analysera och utveckla språk-, läs- och skrivutvecklingen i undervisningen och verksamheten. På så sätt kan man få en helhetsbedömning av hur den processen fungerar i undervisningen på den enskilda förskolan och skolan men också inom olika områden och i olika ämnen. Uppdraget kan även innebära att ansvara för kompetensutveckling av förskollärare och lärare, till exempel genom att ta del av lärares erfarenheter och önskemål, inspirera dem i undervisningen och vara ett stöd i arbetet med elevernas språk-, läs- och skrivutveckling. Även att lyfta forskning och litteratur inom området samt ordna pedagogiska samtal och diskussioner om aktuella frågor kan ingå i språk-, läs- och skrivutvecklarens ansvar.

Vilket utvecklingsbehov finns det inom språk-, läs- och skrivundervisningen?

Vilka insatser behövs och vad är målet med dem?

Hur kan insatserna i språk-, läs- och skrivutveckling inbegripa skolans alla ämnen?

Hur kan språk-, läs- och skrivutvecklaren bli en resurs för utveckling av undervisning?

Vilken organisation krävs?

Följa upp

För att få en god grund för det fortsatta arbetet med språk-, läs- och skrivutvecklingen gäller det att följa upp och kartlägga verksamhetens förutsättningar, genomförande och resultat. Det handlar om att samla in, dokumentera och sammanställa saklig, kvalitativ och kvantitativ information. Uppföljningen och kartläggningen

resulterar i en nulägesbeskrivning, som kan användas av både skolans personal, ledning och huvudman.

Skolchefen ansvarar för att ge förutsättningar för arbetet, till exempel genom att i samverkan med språk-, läs- och skrivutvecklaren planera kartläggningar och uppföljningar inom utvalda områden. Olika kartläggningar kan – beroende på syfte – mäta kvalitet på olika sätt. Betyg är ett vanligt sätt att kartlägga måluppfyllelse, men är inte det enda måttet på kvalitet i undervisningen, språkutvecklingen eller på måluppfyllelse. Lika viktigt kan vara att kartlägga delresultat från nationella prov, skriftliga omdömen, elevers attityder till läsande och skrivande, resultat från pågående utvecklingsarbeten samt lärares arbete med språk-, läs- och skrivutveckling, både i ämnet svenska och i andra ämnen. Det är viktigt att se på måluppfyllelse, barns språkliga utveckling och elevers språk-, läs- och skrivutveckling i relation till det som sker i verksamheten och i undervisningen.

Språk-, läs- och skrivutvecklaren kan få i uppgift att följa upp och kartlägga språk-, läs- och skrivarbetet genom att samla in, dokumentera och sammanställa information och resultat inom utvalda områden. Några exempel på områden kan vara:

- förskollärares och lärares kompetens och behov av kompetensutveckling,
- förskollärares språk- och kommunikationsutvecklande arbete,
- lärares arbete med läs- och skrivutveckling i olika ämnen,
- barns och elevers läs- och skrivutveckling,
- elevernas resultat och måluppfyllelse,
- samarbeten, t ex mellan lärare och skolbibliotek.

Vad vet vi om hur språk-, läs- och skrivundervisningen bedrivs?

Vad behöver vi ta reda på? Hur kan vi gå till väga?

Vilken information behöver vi om barns och elevers språk-, läs- och skrivutveckling?

Vad behöver vi följa upp och kartlägga av elevernas utveckling och resultat?

Vilken information saknas?

Analysera

Nu gäller det att analysera resultatet av uppföljning och kartläggning! Hur ligger vi till jämfört med tidigare år och jämfört med andra? Vad kan vi bli bättre på? Vilka utvecklingsområden bör vi fokusera på? Resultatet av analysen blir sedan utgångspunkten för det konkreta utvecklingsarbetet.

Skolchefen ansvarar för att ge förutsättningar för arbetet, till exempel genom att ge språk-, läs- och skrivutvecklaren i uppdrag att genomföra analysen tillsammans med förskolechefer och rektorer.

Språk-, läs och skrivutvecklaren kan få i uppgift att genomföra analysen och bedömningen av språk-, läs- och skrivarbetet inom valda områden med utgångspunkt i lämplig forskning och beprövad erfarenhet. I uppdraget kan också ingå att identifiera vilka utvecklingsområden som skolan kan behöva satsa på.

Hur kan vi analysera den information vi samlat in?

Vad säger analysen om språk-, läs- och skrivutvecklingsarbetet?

Vad behöver vi ytterligare kunskap om?

Vilka utvecklingsområden kan identifieras?

Planera och genomföra

När de prioriterade utvecklingsområdena är fastslagna gäller det att planera, genomföra och utvärdera språk-, läs- och skrivarbetet. I planeringen är det viktigt att se till att arbetet blir långsiktigt och uthålligt.

Skolchefen ansvarar för att ge förutsättningar för arbetet, till exempel genom att fatta beslut om vilka utvecklingsområden som ska prioriteras på olika nivåer. Det kan ha stor betydelse att anpassa omfattningen utifrån hur långt man kommit i språk-, läs- och skrivutvecklingsarbetet på enskilda förskolor och skolor. Erfarenheter visar att möjligheterna att lyckas är större om man väljer ut ett fåtal prioriterade områden som får utrymme under en längre period snarare än att försöka tillgodose alla krav och behov på en gång. Viktigt att tänka på kan också vara att avgränsa målgruppen för utvecklingsarbetet, åtminstone i uppstartsfasen.⁴

Språk-, läs och skrivutvecklarens uppgift kan vara att stödja och stimulera förskollärare och lärare i utvecklingsarbetet. Till exempel kan språk-, läs- och skrivarbetet behöva lyftas fram i planeringen av undervisningen i olika ämnen och verksamheter. På samma sätt kan personal i olika verksamheter och ämnen behöva stöd i att utforma, genomföra och anpassa språk-, läs- och skrivarbetet i undervisningen utifrån elevers olika förutsättningar och behov. Detta arbete kan med fördel utarbetas i samverkan mellan språk- läs- och skrivutvecklare och ansvariga personer på skolan.

Vilka utvecklingsområden i språk-, läs- och skrivarbetet ska prioriteras?

Vad ska arbetet leda till?

Vilka utvärderingsbara mål kan sättas upp?

Hur ska arbetet planeras? Vilka deltar i planeringen?

Hur ska arbetet genomföras? Vilka deltar i genomförandet?

Hur ska arbetet dokumenteras och vem ansvarar för det?

Hur förankras arbetet på olika nivåer?

4. Ramböll Management (2008) *Utvärdering av Nationellt centrum för språk-, läs- och skrivutveckling*.

Utvärdera och följa upp

Genom att dokumentera insatser, erfarenheter och delresultat kontinuerligt får man en god grund att stå på när det är dags att följa upp och utvärdera arbetet. Utvärderingarna avgör sedan hur de efterföljande insatserna ska läggas upp så att de blir så effektiva som möjligt.

Skolchefen ansvarar för att ge förutsättningar för uppföljningen och utvärderingen av arbetet med språk-, läs- och skrivutveckling, till exempel genom att lyfta fram särskilt utvalda områden och vissa, av huvudmannen, prioriterade utvecklingsinsatser i verksamheten. Det måste finnas uttalade och överenskomna mål eller kriterier som utvärderingen utgår från, och granskningen bör vara kritisk och innehålla bedömningar. Om utvärderingen är ett underlag för någon typ av efterföljande åtgärd måste man också försöka identifiera samband mellan olika faktorerets betydelse för måluppfyllelsen. Till exempel om lärare ändrat innehåll, val av texter och sättet att arbeta med dem och därmed fått en bättre måluppfyllelse i ämnet, kan det för en fortsatt utveckling vara viktigt att identifiera om det är någon av förändringarna som varit särskilt betydelsefull.

Språk-, läs- och skrivutvecklaren kan ha ett ansvar i arbetet med att kritiskt granska valda insatser i språk-, läs- och skrivarbetet mot de mål eller kriterier som satts upp. Att utvärdera språk-, läs- och skrivutvecklingsinsatser i form av högre måluppfyllelse, exempelvis att fler elever når ett visst betygssteg i svenska eller ett visst resultat på ett nationellt prov, kan kompletteras med mer nyanserade mått för den specifika utvecklingsinsatsen.

Vilka språk-, läs och skrivutvecklingsinsatser ska utvärderas?

Vilka mål ska utvärderas?

Vilka samband finns mellan insatser och högre måluppfyllelse? Hur kan dessa samband förstås?

”Kompetens- utvecklingen som ämnesutvecklarna tillför lärarna är av toppkvalitet.”

Tage Nordkvist, verksamhetschef, Filipstad
Katarina Hellund Eriksson, ämnesutvecklare i svenska

Tage Nordkvist ser vilken skillnad ämnesutvecklarna har gjort. Lärarna är markant mer intresserade av sin egen utveckling än tidigare. De pedagogiska diskussionerna har ökat och lärarna frågar i dag efter mer kompetensutveckling. Allt tack vare den höga kvaliteten på kompetensutvecklingen.

Katarina Hellund Eriksson menar att studiecirkeln är en bra form för kompetensutveckling. Där berättar hon om resultaten från nationella prov och tar upp förslag från forskare, myndigheter och lärare. Inte minst uppmuntrar hon till diskussioner. Det gäller att alltid vara påläst och ha nära kontakt med olika nätverk och forskare.

– Jag har blivit väl mottagen av lärarna.

Filipstads kommun gick noggrant till väga när man lade upp arbetet. Redan 2008 slog en utredning fast att elevernas läsförmåga behövde utvecklas för att förbättra studieresultaten. Kommunens verksamhetschef, politiker och skolpersonal var eniga och kommunen beslutade snabbt att satsa en miljon kronor på att finansiera tre tjänster för ämnesutvecklare. Tage

Nordkvist fick uppdraget att genomföra utvecklingsarbetet.

Först skapade han en modell för att kvalitetssäkra undervisningen, där rektorn på varje skola i kommunen skulle vara didaktisk ledare. Rektorn avsatte två lektionspass per vecka för klassrumsbesök och hade ett pedagogiskt samtal med läraren omedelbart efteråt. Alla skolor skulle använda samma mall för dokumentation av samtalet. Dessutom inrättades en tjänst som heltidsanställd ämnesutvecklare i svenska för att lärarna skulle få tillgång till spetskompetens i språkutveckling. Katarina Hellund Eriksson fick jobbet.

Katarina känner att hon har förvaltningens och skolledningens absoluta förtroende och respekt. Varannan vecka träffar hon rektorerna och tre andra ansvariga utvecklare i kommunen för att följa upp arbetet. 2011 kartlade hon elevernas läsförmåga och läsvanor inom ramen för NCS och Skolverkets projekt *Vilka elever kommer till vår skola?* Det resulterade i förändrade arbetssätt på skolorna.

– Tack vare mitt paraplyperspektiv kan jag se vilka insatser som behövs övergripande och på varje enhet. Sedan bestämmer rektorerna hur mycket tid som ska satsas.

Anita Söderström, språkutvecklare, Älvsbyn

”Älvsbyn är en liten kommun med stora avstånd mellan skolorna. Därför har tjänsten som kommunal språkutvecklare betydtt mycket.”

I Älvsbyn träffas pedagoger regelbundet i nätverk för att få igång diskussionerna om språksyn och arbetsmetoder. Sedan 2008 finns ett nätverk med pedagoger från förskoleklassen till årskurs 5. I ett annat nätverk träffas de lärare som genomför de nationella proven, där man diskuterar allt från språksyn till bedömning. För att etablera en ny språksyn gäller det också att sprida aktuell forskning.

Anita Söderström arbetar 70 procent som specialpedagogisk samordnare i ett rektorsområde och 30 procent som kommunal språkutvecklare i Älvsbyns kommun. Arbetet som språkutvecklare handlar om att på ett strukturerat sätt ge skolor verktyg för att förverkliga läroplanens syn på språkutveckling.

– Att få vara med och stödja skolor att förverkliga den intentionen har för mig personligen betydtt en nytändning i arbetet.

I kommunen använder lärarna Skolverkets stödmaterial *Nya språket lyfter* med handledning. Lärarna har också deltagit i flera seminarier med kända språkforskare och tagit del av annat stödmaterial. Seminarierna har betydtt mycket för lärarna, som fått en djupare förståelse för barns och elevers läs- och skrivutveckling.

2009 deltog Anita Söderström i NCS seminarier i ett klassrum tillsammans med en klasslärare.

– Vi undersökte bland annat barns tidiga skrivinlärning, med handledning av en forskare på Umeå universitet. NCS:s nätverk i Norrbotten ger mig också möjlighet till återkoppling och att diskutera det praktiska arbetet.

Lisa Strandberg-Werlenius, skolchef, Kungälv

”Som skolchef ansvarar jag för elevernas språkutveckling. Jag har prioriterat och avsatt pengar, och förankrat satsningarna hos politikerna. Nu ser vi resultatet – elevernas läsförståelse ökar.”

Kungälv inledde 2007 ett arbete för att förbättra elevernas språkutveckling.

Arbetet resulterade i Kungälvsmodellen och man inrättade en tjänst för arbetet. Lisa Strandberg-Werlenius var mån om att formulera ett gemensamt uppdrag för alla. Man ställde frågor som ”Var är vi och vad behövs?” Svaren mynnade ut i ett antal åtgärder som Kungälv:s alla 40 rektorer arbetade med.

I dag har alla lärare och pedagoger en gemensam röd tråd för vad de ska göra från förskoleklassen till årskurs 9. Till exempel stämmer man av elevernas läsförståelse redan i förskoleklassen med hjälp av Bornholmsmodellen, och ytterligare en gång i årskurs 2. Andra kartläggningmaterial som används är Skolverkets *Nya språket lyfter* och *Språket på väg*.

– Nu ser vi att eleverna får allt bättre resultat i läsförståelse. Jag kan bara heja på och fortsätta att satsa pengar på lärandemiljön.

Kungälvsmodellen har fått tyngd tack vare politikernas delaktighet. Stor hjälp har man också haft av Nationellt centrum för språk-, läs- och skrivutveckling (NCS) och Skolverkets satsningar, som också bidragit till finansieringen. Allt fler i Kungälv anser att språket är grunden för allt lärande och att barnen behöver stöd i utvecklingen tidigt.

– Vår plan går ut på att vi i skolan förebygger elevers svårigheter genom att möta barnens behov så tidigt som möjligt. Samtidigt följer vi upp satsningarna genom att noga följa resultaten av elevernas lärande och utveckling på alla nivåer i kommunen.

Pernilla Romani, lärare, Botkyrka kommun

” Det här är den bästa utbildning jag har fått för min lärarroll – alla borde få den här möjligheten. Nu bygger vi upp arbetet i vårt arbetslag på ett nytt sätt.”

På Pernilla Romanis skola läser många svenska som andraspråk och eleverna behöver mycket stöd. Kommunen satsar på språkutveckling och har en språkutvecklare som betyder mycket i lärarnas dagliga arbete.

På skolan arbetar tre klasslärare i årskurs 1–3. Alla tackade ja till att arbeta i ett projekt för språk-, läs- och skrivutveckling. Pernilla ville själv ta chansen att utvecklas som pedagog.

– Jag var ganska nyexaminerad och allt var nytt. Projektet innebar att språkutvecklarna var ute i våra klasser och observerade oss. Det var lite läskigt och jag var spänd. Också barnen reagerade och blev lite stimmiga, men de vande sig och uppskattade att de också kunde få hjälp av språkutvecklaren när hon gick runt i klassrummet.

Budskapet från språkutvecklaren var att det är viktigt att stödja, så att barnen förstår hur de ska göra. Att utgå från skönlitteratur hjälper barnen att sätta in texten i ett sammanhang. Lärarna har också fått stöttning i form av litteratur och gått en studiecirkel i genreskrivande, för att kunna förklara skillnader mellan olika typer av texter för eleverna.

– Språkutvecklarna kunde fråga. ”Varför valde du den här texten?” Det fick mig att tänka, och om man själv är öppen blir det ett konstruktivt möte där jag får mycket tillbaka.

Carin Lindelöf, lärare, och Emma Nääs, lärare, Essunga kommun

” Det är det nyttigaste jag har gjort hittills i mitt yrkesliv. Och det smittar av sig på de andra ämnena.”

Det började med att fem lärare deltog i ett språk-, läs- och skrivutvecklingsprojekt initierat av NCS. De fortsatte samarbetet och i dag kan de se att elevernas läsförståelse har förbättrats. På det nationella provet blev sedan alla elever utom en godkända i momentet läsförståelse.

Carin Lindelöf och Emma Nääs arbetar på varsin skola men samarbetar om elevernas språk-, läs- och skrivutveckling – trots att eleverna går i olika årskurser. I gruppen finns ytterligare tre kollegor och nyckelpersonen i arbetet är kommunens språk-, läs- och skrivutvecklare, Lena Erlingsson. Hon har stått för kontinuitet och inspiration i form av seminarier, litteraturtips och en levande språkblogg.

– Alla fem som deltog i NCS utvecklingsinsats valde inriktningen läsförståelse. Det visade sig vara bra, trots att vi inte undervisar i samma årskurser, säger Carin Lindelöf.

Emma Nääs tycker att samarbetet i gruppen har varit otroligt stimulerande och att hon har stor glädje av att få ta del av de andras erfarenheter.

– Varje gång vi träffas är utgångspunkten att komma framåt.

Målet är att eleverna ska kunna tillgodogöra sig en text. Man får nästan panik när man tänker tillbaka på hur det var tidigare. Skillnaden mot förr är tydlig. Förut handlade läsinläringen om att läsa mer, nu handlar den om hur man läser.

De fem kollegerna arbetar med ett gemensamt upplägg och gemensamma strategier, men med olika böcker eftersom deras elever är olika gamla. Carin Lindelöf tycker att hon har blivit en bättre mentor genom att arbeta med läs- och skrivutveckling.

Språkutvecklingsprojektet har gett ringar på vattnet. De fem kollegerna har gjort en pedagogisk presentation av sitt arbete som väckt entusiasm bland politikerna i Essunga kommun. Det har lett till att en ny grupp lärare fått chansen att arbeta med liknande läs- och skrivutvecklingsprojekt.

Förutsättningar för språk-, läs- och skrivutvecklarens arbete

En viktig förutsättning för ett framgångsrikt språk-, läs- och skrivarbete i förskolor och skolor är läroplanernas tydliga fokus på språkets betydelse för lärande. Förutsättningarna är också beroende av hur arbetet med en framgångsrik språk-, läs- och skrivundervisning synliggörs och tydliggörs som en del i det systematiska kvalitetsarbetet.

Läroplanerna

EN SPRÅKTRÅD FRÅN FÖRSKOLA TILL GYMNASIESKOLA

God förmåga att läsa, skriva, tala, samtala och lyssna ger barn och elever möjlighet att lära, utvecklas och delta i olika sammanhang genom hela livet. Förmågorna har avgörande betydelse för lärande i skolans alla ämnen och är grund för utveckling av demokratisk kompetens.⁵

En viktig anledning för skolchefen att utse en eller flera personer med ansvar för språk-, läs- och skrivutveckling i verksamheten är att läroplanerna är skrivna med utgångspunkten i att språket har stor betydelse i arbetet med att ge alla barn och elever förutsättningar att utvecklas så långt det är möjligt.

SPRÅKET ÄR ALLAS ANSVAR

Ansvaret för att utveckla elevernas lärande och demokratiska kompetens genom goda språkkunskaper är inte knutet enbart till några särskilda ämnen eller verksamheter, utan vilar på alla som arbetar i förskolan och skolan. Förskollärare och lärare har ett särskilt ansvar. Förskolans läroplan förtydligar uppdraget:

Förskollärare ska ansvara för att arbetet i barngruppen genomförs så att barnen stimuleras och utmanas i sin språk- och kommunikationsutveckling.
Lpfö 98

---

5. *Förskolans och skolans värdegrund – förhållningsätt, verktyg och metoder* (Skolverket 2011).

Uppdraget för grundskolan och gymnasieskolan framgår också av läroplanerna:

Läraren ska organisera och genomföra arbetet så att eleven får stöd i sin språk- och kommunikationsutveckling.

Lgr 11 och Lgy 11

När man jämför de olika läroplanerna framgår det tydligt att förskollärare och lärare ska ge barnen och eleverna förutsättningar för att utveckla sitt språk så långt det är möjligt.⁶ Konsekvensen av detta blir att alla förskollärare och lärare i planeringen och genomförandet av undervisningen ska medverka till att barn och elever får möjlighet att utveckla sitt språk i alla ämnen och verksamheter.

Detta är inte minst viktigt med tanke på att vardagsspråk och skolspråk skiljer sig åt på många sätt. Att få stöd och hjälp in i det som är skolans språk och

---

6. *Få syn på språket – ett kommentarmaterial om språk- och kunskapsutveckling i alla skolformer, verksamheter och ämnen* (Skolverket 2012).

samtidigt bli bemött med respekt och intresse för den man är kan vara avgörande för elevers möjligheter att lyckas. I det arbetet är det viktigt att se språk- och kunskapsutveckling som parallella processer.

ÄMNETS ANSVAR FRAMGÅR AV KURS- OCH ÄMNESPLANERNA

I nästan alla kurs- och ämnesplaner finns olika ämnesspråkliga aspekter angivna.

Alla lärare ska med utgångspunkt i läroplansmålen, ämnets syfte, det centrala innehållet och kunskapskvaliteterna planera, organisera och genomföra arbetet så att eleven får stöd i sin språk- och kommunikationsutveckling.⁷ De olika ämnesspråkliga aspekterna anger det specifika ämnets ansvar för elevens utveckling mot målen. I vissa ämnen är den språkliga kopplingen tydlig – eleven ska t ex beskriva, diskutera, samtala och resonera. I andra ämnen är kopplingen inte lika tydlig, men kan ändå lyfta fram språklig handling och ämnesspråklig förmåga.⁸

Tydligt uppdrag gör skillnad

Ett av förskolans och skolans viktigaste uppdrag är att ge alla barn och elever möjligheter att utveckla de kommunikativa och språkliga förmågor de behöver för att lära och utvecklas. En kontinuerlig utveckling av språk-, läs- och skrivarbetet

---

7. Lgr 11, Lgy 11

8. *Få syn på språket – ett kommentarmaterial om språk- och kunskapsutveckling i alla skolformer, verksamheter och ämnen* (Skolverket 2012).

behövs både i förskolans verksamhet och i skolans alla ämnen. Samtidigt behöver huvudmän, rektorer och förskolechefer göra analyser, kartläggningar och utvärderingar av både undervisning och resultat.

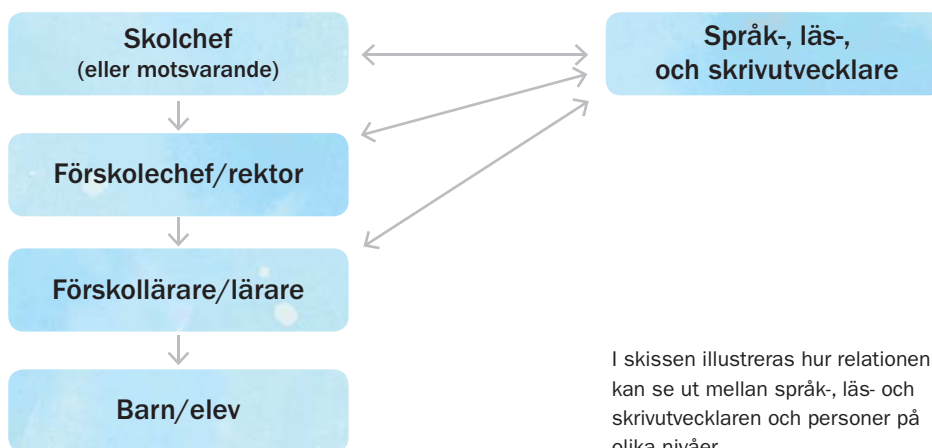
FÖRANKRA I HELA ORGANISATIONEN

För att bedriva ett framgångsrikt kvalitetsarbete på alla nivåer behöver utvecklingen av språk-, läs- och skrivundervisningen vara förankrad i hela organisationen. Uppdraget förstärks om det formulerats i dialog med berörd ledningsnivå. Utgångspunkter kan vara huvudmannens vision för arbetet, intentioner och möjliga utvecklingsområden samt kriterier och mål för arbetet. En genomtänkt planering kan ge språk-, läs och skrivutvecklaren det mandat och den legitimitet som uppdraget kräver.

TYDLIGT UPPDRAG GER MANDAT

Om språk-, läs- och skrivutvecklarens uppdrag är tydligt definierat inom ramen för det systematiska kvalitetsarbetet kan det få en trygg förankring i hela organisationen. Det kan också stärka språk-, läs- och skrivutvecklarens mandat och legitimitet att genomföra arbetet.

Såväl ett tydligt uppdrag som att det är förankrat på olika nivåer i organisationen kan ge språk-, läs- och skrivutvecklaren mandat och legitimitet att arbeta med konkreta arbetsuppgifter på olika nivåer i förskolan och skolan. I skissen nedan illustreras hur relationen kan se ut mellan språk-, läs- och skrivansvariga på olika nivåer:

I skissen illustreras hur relationen kan se ut mellan språk-, läs- och skrivutvecklaren och personer på olika nivåer.

Skolchefen, rektorerna och förskolecheferna har avgörande betydelse för att en språk-, läs- och skrivutvecklare får mandat och därmed möjlighet att genomföra ett framgångsrikt utvecklingsarbete. Arbetet underlättas om det redan från början finns ett tydligt uppdrag, en struktur och organisation för kollegialt lärande och för hur information förmedlas samt för hur olika utvecklingsprojekt ska utformas och genomföras.

UTVECKLING TAR TID

Utvärderingar visar att utvecklingsarbetets mål bör vara att utveckla undervisningens kvalitet, men även det kollegiala lärandet. För en sådan utveckling behöver lärare få stöd i att ta till sig ny forskning och reflektera över sitt eget och kollegers arbete. Utveckling av kompetensen, lärares lärande, är nödvändig för att kunna utveckla den egna verksamheten och undervisningen. En sådan utveckling tar tid.

Tiden är också viktig för att utvecklingen ska kunna ske på alla nivåer i en organisation. Genom att samarbeta på olika nivåer i förskola och skola kan man koppla samman förskolläraernas och lärarnas utveckling med verksamhetsutveckling. Ett sådant språk-, läs- och skrivarbete kan behöva pågå en längre tid för att få effekt i förskolor och skolor i hela verksamheten.

Arbetsgången för ett språk-, läs- och skrivutvecklingsarbete kan följa den för ett systematiskt kvalitetsarbete med följande tänkbara rubriker:⁹

Politisk prioritering/Vision och intention

Kartlägg förutsättningar och behov på olika nivåer/Följ upp

Analysera och bedöm

Hitta utvecklingsområden/Formulera mål

Skapa organisatoriska strukturer

Planera åtgärder och utvecklingsarbete

Genomför åtgärderna

Följ upp och utvärdera målen

9. Utgångspunkt för skissen är Skolverkets allmänna råd *Systematiskt kvalitetsarbete – för skolväsendet* (2012) och Ramböll Managements *Utvärdering av Nationellt centrum för språk-, läs- och skrivutveckling* (2008).

BETYDELSEFULLT FÖR ETT FRAMGÅNGSRIKT ARBETE

Språk-, läs- och skrivutvecklare kan ha stor betydelse för ett framgångsrikt arbete med barns och elevers språk-, läs- och skrivutveckling. Skolverkets samlade kunskap och erfarenheter från olika utvecklingsinsatser pekar mot att följande förutsättningar är särskilt viktiga:

- **Koppling till elevers resultat och måluppfyllelse**

Insatser måste tydligt kopplas till elevers resultat och måluppfyllelse. Kedjan mellan kompetensutvecklingsinsatser och förändrad undervisning måste vara tydlig för deltagarna.

- **Långsiktighet**

En satsning för att utveckla undervisningen behöver pågå under en längre tid för att få effekt. Detta gäller både för individer och organisationer.

- **Delaktighet**

Insatserna behöver vara starkt förankrade i lokala behov och upplevas som meningsfulla av de medverkande. Effekten blir bättre om lärare och annan personal tidigt blir delaktiga i processen.

- **Tydliga och få mål**

Det är viktigt att prioritera bland målen. Alltför många mål kan bli ett hinder för utvecklingsinsatsernas hållbarhet och genomslag.

- **Förankring i organisationen**

Utvecklingsinsatserna behöver vara förankrade i organisationen, där rektorns och förskolechefens engagemang och stöd är avgörande. Stöd från ledningen behövs för att ge insatsen legitimitet och mandat, men också för att insatsen ska få rätt resurser och förutsättningar.

- **Kollegialt lärande istället för individuella insatser**

Forskning visar att kollegialt lärande har större betydelse än individuella insatser för att lärare ska utveckla sin undervisning. Med en språk-, läs- och skrivutvecklare blir det möjligt att samla grupper av förskollärare och lärare till gemensamma diskussioner. Samarbete genom nätverk, både i regionen, i kommunen och mellan och på skolor, gör det möjligt att nå många. Man kan förstärka den egna kompetensen genom att bjuda in utomstående forskare och systematiskt arbeta t ex med klassrumsobservationer.

**Hur är uppdraget formulerat för språk-, läs- och skrivutvecklaren?
Vad behöver bli tydligare?**

**Hur kan arbetet förankras hos alla berörda?
Behövs en referensgrupp?**

**Hur ser organisationen ut för att planera och genomföra
uppdraget? Tid? Ekonomi? Deltagare? Kompetensutveckling?
Mål? Vad behöver utvecklas?**

**Vilka förutsättningar har den kommunala språk-, läs- och
skrivutvecklaren att få legitimitet och mandat på alla nivåer?
Vad behöver utvecklas?**

Ylva J. Säfström, läs- och skrivutvecklare, Hagfors kommun

” Resultaten har blivit bättre i våra skolor. Barnen är mer medvetna om vad de ska lära och hur det ska gå till.”

När läsförståelsen sjönk bland eleverna beslutade verksamhetschefen att satsa på en språkutvecklare. Ylva J. Säfström fick uppdraget och bjöd in intresserade lärare till föreläsningar av forskare som kunde ge fakta och forskningsresultat om läsutveckling. I dag bedriver hon ett systematiskt kvalitetsarbete tillsammans med matematikutvecklaren i kommunen. Fokus ligger just nu på årskurs 1 och de elever som inte ”knäckt läskoden” i slutet av första terminen får extra stöd.

– Vi är vaksamma på skillnaden mellan flickor och pojkar. Undervisningen ska vara likvärdig och vi försöker motverka klyftorna.

I den första gruppen som Ylva J. Säfström ledde deltog tio lärare. Mellan föreläsningarna lade hon in seminarier där lärarna fick diskutera hur man praktiskt omsätter forskning till konkret undervisning i klassrummet. Hur får man exempelvis barn att förstå vad en inre bild är? Lärarna fick ett pedagogiskt smörgåsbord som de kunde utgå från. Den första träffen följdes av ytterligare tolv träffar det närmaste året. I dag är samarbetet mer okomplicerat.

– Jag brukar samla lärarna till kafé med teman som läsförståelse eller lässtrategier. Det kan helt enkelt innebära att jag skickar ut ett mejl med några rader ”i eftermiddag ses vi på ett pedagogiskt kafé”. Intresset har ökat bland lärarna och jag kan ge handledning när de frågar om ett enskilt barn.

Ylva J. Säfström har en tjänst som läs- och skrivutvecklare på 30 procent. Kombinationen att vara ämnesutvecklare och klasslärare passar henne bra eftersom hon inte vill släppa arbetet med eleverna i klassrummet.

– Genom NCS nätverk breddar jag hela tiden mina kunskaper. Vi har gjort en processbeskrivning och handlingsplan för att säkra kontinuiteten i vår kommun. Där beskriver vi hur man väcker barns nyfikenhet för läsning i förskolan. Inte minst lyfter vi fram hur mycket läraren betyder för elevernas läs- och skrivutveckling.

Britt-Marie Eliasson, rektor, Östersund

” Lärarna har blivit mer medvetna om vikten av forskningsbaserad undervisning. Jag själv har nu en brygga in till undervisningen i klassrummet. Det är ovärderligt för mig.”

Britt-Marie Eliasson sitter i kommunens styrgrupp som i flera år diskuterat hur man kan utveckla svenskundervisningen. Diskussionerna ledde fram till en lokal arbetsplan med förslag på riktade insatser till skolorna. En insats är att elever och föräldrar får besvara en enkät om barnens läsande och fritidsintressen, för att skolan ska se vilka textvärldar eleverna befinner sig i. En annan insats är att språk-, läs- och skrivutvecklaren i kommunen följer upp resultaten tillsammans med lärare och specialpedagoger och bjuder in till aktiviteter som ger lärarna nya idéer.

– Personalen tycker att barnen har ett större intresse för att läsa nu och vi tror att detta ska ge utslag i förbättrade resultat.

Det nya arbetssättet har permanentats och utvecklas hela tiden. Nätverksträffarna i NCS och Skolverkets regi ger Britt-Marie Eliasson och hennes kolleger inspiration att gå vidare.

– Nyligen fick jag lyssna på intressanta föreläsningar om hur vi kan integrera jämställdhetsarbetet med arbetet med språk och kommunikation i förskolan.

Birgitta Norberg Brorsson, universitetslektor, Mälardalens högskola

”Det är fantastiskt att få diskutera didaktik med yrkesverksamma lärare. Jag får insyn i skolans verksamhet och har fått nya kunskaper. Det blir ett givande och tagande.”

Samarbetet började med att Birgitta Norberg Brorsson träffade åtta språk-, läs- och skrivutvecklare från åtta kommuner inom ramen för en utvecklingsinsats initierad av NCS och Skolverket. Projektet var från början främst inriktat på pojkarnas läsning, men vidgades i samarbete med gruppledarna till att gälla läsning över huvud taget, och även skrivande.

– Vi diskuterade metoder: Hur mycket vet lärarna om hur mycket och vad eleverna läser? Hur tar vi reda på det? Det resulterade i enkäter till eleverna där det framkom att läsningen av böcker mest var kopplad till skolan, men också att de läser mycket annat, till exempel på internet.

Nu vill gruppledarna fortsätta samarbetet och få igång ett aktionsprojekt mellan högskolan och skolorna. Det innebär att aktuell forskning och praktisk verksamhet kan mötas.

– Det är viktigt att också lärare i andra ämnen blir medvetna om betydelsen av språk-, läs- och skrivutvecklingen. Det är ett synsätt som måste genomsyra lärarutbildningen.

Ingrid Mossberg Schüllerqvist, universitetslektor, Karlstads universitet

”Detta är något av det roligaste jag gjort under mitt arbetsliv. Jag har fått nya insikter som jag kan använda i min forskning.”

Under ett år handledde Ingrid Mossberg Schüllerqvist grupper av språk-, läs- och skrivutvecklare från åtta kommuner. Projektet hette *Vilka elever kommer till vår skola? Språk, lärande och identitet i svenskundervisningen* och initierades av NCS och Skolverket.

Utgångspunkten för arbetet var luckan mellan lärarens förståelse för ämnet och det som eleven i praktiken kan förstå utifrån sina förutsättningar. Målet var att täppa till ”glappet” genom att förändra undervisningen. Ingrid Mossberg tycker att hon har lärt sig mycket av att pröva hur teorier fungerar i praktiken.

– Jag har lärt mig mer om vad det innebär att bli en läsare, något som stora delar av min forskning handlar om. Samtidigt har jag fått större förståelse för den praktiska läs- och skrivprocessen genom kontakten med de lärare som arbetar i klassrummet.

Ingrid Mossberg Schüllerqvist uppskattar det ömsesidiga utbytet med lärarna. Och att hon har bidragit till att utveckla en användbar metod.

– Sådana här projekt höjer också statusen för lärarna eftersom det inte finns så mycket ämnesdidaktisk forskning som baseras på praxis.

Vilket ytterligare stöd kan språk-, läs- och skrivutvecklaren få?

I samband med att språk-, läs- och skrivutvecklarens uppdrag formuleras kan det vara lämpligt att både slå fast vilken kompetens denne behöver och inventera vilket stöd som finns att få.

Det finns ett stort antal organisationer, publikationer och webbplatser som kan vara användbara för en språk-, läs- och skrivutvecklarens arbete. På Skolverkets webbplats finns, förutom det stöd som NCS erbjuder, stöd för uppföljning och utvärdering, styrdokument, systematiskt kvalitetsarbete, forskning och andra statliga insatser. Universitet och högskolor erbjuder både kompetensutveckling, samarbete och information om utvecklingsarbeten i förskolan och skolan. Andra kommuners och skolors sätt att arbeta kan också ge idéer och inspiration.

NCS ger stöd och inspiration

Det finns språk-, läs- och skrivutvecklare i de flesta kommuner i dag, även på en del fristående förskolor och skolor. Det finns också ett antal regionala nätverk där språk-, läs- och skrivutvecklare träffas för att ta del av forskning, byta erfarenheter och tillsammans diskutera och reflektera.

Nationellt centrum för språk-, läs- och skrivutveckling (NCS) erbjuder, framförallt genom de regionala nätverken, både kompetensutveckling för pedagoger och stöd för huvudmän och skolor att aktivt arbeta med språk-, läs- och skrivutveckling. NCS är en del av Skolverket.

Länk till forskningen

Skollagens krav på att undervisningen ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet innebär att kraven ökar på forskningsanknytning och systematiskt kvalitetsarbete. Språk-, läs- och skrivutvecklaren kan både vara en länk till aktuell och relevant forskning och bidra till ett systematiskt kvalitetsarbete. Det systematiska i kvalitetsarbetet ligger nära ett mer vetenskapligt arbetssätt som utgår från dokumenterad erfarenhet.

Genom att bygga upp nätverk av pedagoger och forskare kan man hitta värdefulla former för samtal och kompetensutveckling. Nätverken kan bjuda in deltagare från hela kommunen och från flera olika skolor, eller fokusera på personalen på den enskilda skolan. Samarbeten regionalt kan också stärka arbetet.

Läs mer

Här listar vi ett urval av publikationer och webbplatser som kan vara särskilt användbara i ett utvecklingsarbete inom språk-, läs- och skrivområdet.

PUBLIKATIONER

Myndigheten för skolutveckling (2007). *Att läsa och skriva: forskning och beprövad erfarenhet.*

Myndigheten för skolutveckling (2008). *Gör klassikern till din egen: att arbeta med skönlitteratur i klassrummet.*

Ramböll Management (2008). *Utvärdering av Nationellt centrum för språk-, läs-, och skrivutveckling* (finns som pdf på NCS hemsida)

Skolinspektionen (2010). *Läsprocessen i svenska och naturorienterande ämnen i årskurs 4–6*.

Skolinspektionen (2012). *Läsundervisning inom ämnet svenska för årskurs 7–9*.

Skolverket (2011). *Förskolans och skolans värdegrund: förhållningssätt, verktyg och metoder*.

Skolverket (2007). *Vad händer med läsningen: en kunskapsöversikt om läsundervisningen i Sverige 1995–2007*.

Skolverket (2011). *Greppa språket. Ämnesdidaktiska perspektiv på flerspråkighet*.

Skolverket (2011). *Nya språket lyfter! Bedömningsstöd för svenska och svenska som andra språk för åk 1–4*.

Skolverket (2011). *Språket på väg. Ett kartläggningmaterial för svenska och svenska som andra språk för grundskolans åk 7–9*.

Skolverket (2012). *Skolverkets allmänna råd för systematiskt kvalitetsarbete – för skolväsendet*.

Skolverket (2012). *Få syn på språket – ett kommentarmaterial om språk- och kunskapsutveckling i alla skolformer, verksamheter och ämnen*.

Skolverket (2013). *Forskning för klassrummet. Kunskapsöversikt*.

SOU 1997:108. *Att lämna skolan med rak rygg: om rätten till skriftspråket och om förskolans och skolans möjligheter att förebygga och möta läs- och skrivsvårigheter*.
Slutbetänkande av Läs- och skrivkommittén.

WEBBPLATSER

skolverket.se/forskning

skolverket.se/ncs

skolverket.se/kursplaner

skolverket.se/kvalitetsarbete

skolverket.se/skolutveckling/sprak

Stödmaterialet beskriver hur en ämnes- och processkunnig utvecklare, *en språk-, läs- och skrivutvecklare*, kan bidra till ett långsiktigt systematiskt kvalitetsarbete med att förbättra en språk- och kunskapsutvecklande undervisning.

Materialet vänder sig till huvudmannens representant, skolchef eller motsvarande, blivande eller redan verksamma språk-, läs- och skrivutvecklare samt förskolechefer och rektorer. Även andra som på olika sätt arbetar med systematiskt kvalitetsarbete och utvecklingsuppdrag kan ha nytta av det. Syftet är att ge en grund för de huvudmän som avser att upprätta en uppdragsbeskrivning mellan huvudmannen och språk-, läs- och skrivutvecklaren och därigenom förstärka och tydliggöra språk-, läs- och skrivutvecklarens roll i verksamheten. Behovet av en tydlig arbetsbeskrivning har framförts både i utvärderingar och av språk-, läs- och skrivutvecklare.

Vi hoppas att materialet kan ge ny kraft till samarbetet mellan huvudmän, skolchefer, rektorer, förskolechefer och språk-, läs- och skrivutvecklare och att det bidrar till att utveckla en undervisning som främjar alla barns och elevers språkliga och kommunikativa utveckling.

Skolverket

www.skolverket.se